

Havainnointia stereotyyppisistä ja kontekstien sekoittumisesta tekoälyjumalanpalveluksessa

Katja Valaskivi

Toisen opetusperiodin lähestyessä loppuaan syksyllä 2025 pidin mediaa ja rituaaleja käsittelevää pisteluentoani ”Uskonto ja rituaalit” -luentosarjassa. Havainnollistin median ritualisoitumisen ja rituaalien mediatisoitumisen teorioita Paavalin kirkossa alkuvuodesta 2025 järjestetystä tekoälyjumalanpalveluksesta keräämälläni aineistolla. Kerroin, kuinka jumalanpalvelus oli rakennettu käyttäen kuutta erilaista generatiivista tekoälypalvelua, miten se noudatteli sanajumalanpalveluksen kaavaa ja mitä jumalanpalvelusta toteuttamassa olleet Paavalin seurakunnan papit kertoivat projektin taustoista. Keräämiäni kyselyvastausten analyysiin pohjaten kerroin myös kävijöiden kokemuksista ja näytin joitakin valokuvia sekä tekoälyillä toteutettuja videoita, jotka olivat osa kyseistä jumalanpalvelusta.

Opiskelijat reagoivat voimakkaasti. He kuvasivat sitä, miten nähty aineisto ärsytti, aiheutti epämiellyttävän ja vastentahtoisen olon, sellaisen, ettei haluaisi edes pyrkiä analysoimaan mistä aineisto kertoo. Osa naispuolisista opiskelijoista oli suorastaan vihaisia. He kiinnittivät huomiota stereotyyppiseen kuvastoon, jossa ihmiset olivat vain miehiä ja enkelit huomattavan nuoria ja kauniita naisia. ”Naiset ovat tehneet vuosikymmeniä tai -satoja töitä tasa-arvoisen aseman saavuttamiseksi ja sitten osana jumalanpalvelusta näytetään aineistoa, joka on sitä kaikkein stereotyyppisintä!”, totesi eräs. Toinen ihmetteli, miksi tilaisuuden järjestäneet papit olivat päättäneet valita näin kärjistävä aineistoa: ”Tekoäly tuottaa sitä, mitä siltä pyydetään. Ihminen on kuitenkin aina vastuussa.” Eräs oli huolissaan osallistujien hyvinvoinnista: ”Siellähän olisi pitänyt olla sielunhoitoa tarjolla. Tämänhän on joku voinut kokea suorastaan hengelliseksi väkivallaksi.” ”Tämä oli suorastaan saatanallista!”, puuskahti yksi.

Esimerkki havainnollistaa sitä, kuinka syvälle ihmisyyden, yhteiskunnan ja perinteiden ytimeen tekoälyt käyvät. Ne myös herättävät monenlaisia tunteita erilaisista syistä, joiden näen kietoutuvan uskonnon, kuvan ja esittämisen suhteisiin. Opiskelijoiden närkästys ja suoranaisten sydämistyminen liittyivät sekä videoiden sisältöön että siihen, että he katsoivat tekoälyjumalanpalveluksen tekijöiden pyrkineen lähinnä huomion herättämiseen käyttämällä esimerkiksi Kekkonen ja Kylli-täidin hahmoja raamatuntekstien lukijoina. Itse tilaisuudessa kyselylomakkeisiin vastanneet osallistajat kuvasivat kuitenkin lähinnä huvittuneisuutta eikä närkästystä. Molemmissa kysymys on kuitenkin visuaalisuuden ja uskonnon suhteesta ja siitä, millaisia tunteita tekoälyn avulla kuvallisiksi ja äänellisiksi esityksiksi puettujen kristillisten teemien, symbolien ja myytien herättävät. Kyse on siis representaatioista ja niihin liittyvistä stereotyyppisistä, joihin generatiiviset tekoälyt tuovat uuden kerroksen.

Tässä tekstissä tarkastelen ensisijaisesti tekoälyjumalanpalveluksen sisältöä ja ”videoita”, jotka oli valmistettu useita tekoälyjä käyttäen täyttämään jumalanpalveluskaavan tiettyjä osia. Jonkin verran myös peilaan sisältöaineistoa kyselylomakkeiden vastauksiin sekä jumalanpalveluksen toteuttaneiden kolmen Paavalin seurakunnan silloisen papin ryhmähaastatteluun. Videoita

olen lähestynyt kevyellä representaatioanalyysillä, jolla tarkastelen erityisesti sukupuoleen, rotuun ja uskonnolliseen kuvastoon liittyviä representaatioita. Teoreettisesti kiinnityn uskonnon ja kuvan tutkimukseen ja erityisesti David Morganin työhön sekä stereotypian käsitteeseen. Päivitän näitä esidigitaalisia ja generatiivisia tekoälyjä edeltäneitä teorioita viimeaikaisella tekoälyjen sukupuolta, rotua ja uskontoa koskevia vinoumia käsittelevällä tutkimuksella.

Lähden liikkeelle joistakin uskonnon, median ja visuaalisuuden tutkimuksen oivalluksista, jonka jälkeen siirryn generatiivisten tekoälyjen visuaalisuuteen ja stereotypioihin. Seuraavaksi kuvaan Paavalin kirkossa maaliskuun alussa 2025 järjestettyä tekojumalanpalvelusta ja siitä käytettävissä olevaa aineistoa. Sen jälkeen siirryn analysoimaan neljää tekoälyllä tuotettua jumalanpalveluksen osaa, joiden katsoin olevan mielenkiintoisimpia stereotypioiden näkökulmasta. Johtopäätöksissä pohdin löydösteni ja tekoälyjen toimintalogiikoiden valossa syitä siihen, miksi tekoälyjumalanpalveluksessa esitetyt videot aiheuttavat epämukavuutta ja närkästystä.

Uskonto, representaatio ja kuvallisuuden ”vaarat”

Uskonnon ja visuaalisuuden tutkija, professori David Morgan korostaa miten kuvat herättävät tunteita, koska ne ”käyttävät” kehoa ja vetoavat kehoon. Morgan tiivistää, että kuvien aineellisilla pinnoilla näkeminen muuttuu tunteeksi ja tunne näkemiseksi. Näin ollen uskonnolliset kuvat ovat välineitä ja visuaalisuus koneisto, jotka koostuvat ”biologisista prosesseista kytkeytyneenä epistemologisiin malleihin ja sosiaalisten instituutioiden käytäntöihin.” (Morgan 2008, 96–97.)

Ihmiskokemuksen tärkein pinta ovat kasvot. Ne ovat ”näyttö”, jotka paljastavat sisäisen kokemuksen piilossa olevan ytimen: ”Kasvot ovat kuvien fysiologinen alkuperä” (emt.) ja siksi kuva heijastuu syvälle sieluun ja vaikuttaa ihmiseen perustavalla tavalla (Morgan 2008, 99). Huolestuneisuus tekoälyjumalanpalveluksen mahdollisesta vahingollisuudesta osallistujien hengellisyydelle selittynee ainakin osin juuri kuvien, kehollisuuden ja tunteiden vahvalla yhteydellä. Kuvien voima syntyy siis niiden tiiviistä kytköksestä tunteisiin ja siitä nousevaan kykyyn vaikuttaa ihmisiin. Tunteisiin vetoavuudessaan kuvat kyseenalaistavat rationaalisuuden ja ajattelun säännöt sekä omantunnon, joita ”moraaliset auktoriteetit yrittävät kaikin voimin ruokkia ja tähdentää” (Morgan 2008, 96). Tämä synnyttää huolen vääränlaisista representaatioista, eli siitä, että kuvat esittävät asiat väärin, ja jopa vahingollisella tavalla. Tämä puolestaan on vaarallista siksi, että representaatioiden pelätään tekevän katsojat kaltaisikseen, mikä näkyy esimerkiksi projekteissa, joissa tarkastellaan videopelien roolia ekstremismin synnyssä (esim. UNOCT 2022) tai jo varhemmissa keskusteluissa televisioväkivallasta (Morgan 2008, 100).

Huoli representaatioiden voimasta liittyy myös siihen, että tunteisiin vedotessaan kuvat vetoavat mielikuvitukseen. Mielikuvituksen merkityksen toiminnan suuntaamisessa puolestaan tunnisti jo propagandaa tarkastellut Walter Lippmann kirjassaan *Public Opinion* (1922), jota pidetään yhdysvaltalaisen mediatutkimuksen alkuteoksena (Carey 1989). Lippmannin (1922, 25) mukaan ”tapa, jolla maailma kuvitellaan määrittelee kulloisellakin hetkellä mitä ihmiset tekevät”.

Kyseisessä kirjassaan Lippmann myös kehitti stereotypian käsitteen, jolla hän tarkoitti kulttuurista taipumusta täydentää ”päissämme kantamillamme stereotyypeillä” loput kuvasta ”kohdattessamme piirteen, joka merkitsee hyvin tunnettua tyyppiä” (Lippmann 1922, 89). Lippmannin

käsityksen mukaan yleinen mielipide (*public opinion*) muodostuu medioidussa, todellisuutta yksinkertaistavassa stereotyyppien kierrossa. Stereotyyppit pelkistävät maailman moninaisuuden helposti välitettäviiin, vetoaviin kaavoihin ja vastakkainasetteluihin, kuten hyvän ja pahan taisteluun (Morgan 2008, 107; Lippman 1922). Parhaiten ihmisiin vetoavatkin juuri tutut yksinkertaistukset hyvän ja pahan taistelusta. Sosiaalisen median algoritmiset toimintalogiikat ovat kietoneet tunteisiin vetoavat stereotyyppit osaksi liiketoimintamallejaan ja samalla vahvistaneet affektiivista polarisaatiota, jossa stereotyyppioita käytetään osana identiteettien välistä vastakkainasettelua. Näiden algoritmien tuottamissa olosuhteissa on syntynyt suuri osa siitä datasta, jota on käytetty nykyisten generatiivisten tekoälyjen kouluttamiseen.

Representaatioiden ja merkityksenannon tutkimuksen katsotaan saaneen alkunsa 1960-luvun brittiläisen nykykulttuurin tutkimuksen piirissä erityisesti Stuart Hallin vaikutuksesta. Vuosikymmenten aikana kehittynyt ja laajentunut media- ja kulttuurintutkimus on tuonut akateemiseen keskusteluun rodun, sukupuolen ja luokan representaatiot ja osoittanut representaatioiden stereotyyppisyyden sekä uutismedian että populaarikulttuurin kuvastoissa. Myös uskonnon representaatioita on tarkasteltu niin uutismediassa (Knott ym. 2013) kuin elokuvassa ja laajemmin populaarikulttuurissa (esim. Sjö 2023; Lyden & Mazur 2015). Kolmoistornien iskun jälkeen huomio uskontotiedettä laajemminkin keskittyi pitkään islamin representaatioihin. (Ks. esim. Eide ym. 2008; Martikainen ym. 2008; Baker ym. 2015.)

Generatiiviset tekoälyt ja stereotyyppit

Jo ennen generatiivisia tekoälyjä tutkimus oli jo dokumentoinut monenlaisia vinoumia digitalisoidussa päätöksenteossa ja erilaisissa algoritmisissa palveluissa. Terävimpinä nämä vinoumat näkyvät rodun suhteen, mutta myös sukupuoli, ikä ja luokka ovat tekijöitä, joiden suhteen järjestelmät tuottavat epätasa-arvoa (Berg 2024). Historiallisesti nämä vinoumat ovat kuitenkin myös systeemisiä, ei vain datan tuottamia. Valokuvausteknologiaa on kehitetty toistamaan oikein ensisijaisesti valkoilhoisia (naisen) kasvoja (Wevers 2016) ja kuvantunnistusalgoritmien on todettu luokittelevan mustista ihmisistä otettuja kuvia gorilloiksi (Zhang 2015). Kulttuuriset käytännöt teknologian kehittämisessä vaikuttavat nekin vinoumien syntyyn (Friedman & Nissenbaum 1996).

Tekoälyjen kouluttamiseen käytetty data on peräisin historiallisista, digitoituista aineistoista ja erilaisista digitaalisista palveluista. Tekoälyt on rakennettu aiempien teknologioiden päälle, joten myös generatiiviset tekoälyt kantavat samoja vinoumia (Barry & Stephenson 2025; Sun ym. 2024). Tekoälyjen generoima kuvasto toistaa myös media- ja kulttuurintutkimuksen dokumentoimia stereotyyppisiä sukupuolen ja rodun representaatioita populaarikulttuurissa (Lemons 1977; Mueller ym. 2018). Uskonnon viitekehyksessä tekoälyjen vinoumia on tutkittu vasta vähän, mutta olemassa oleva tekoälyjä ja uskontoa tarkasteleva tutkimus osoittaa, että samat lainalaisuudet pätevät myös uskonnon alueella (Berg & Valaskivi 2023a, 2023b, Berg 2024; Alfano ym. 2024). Tuore raportti kertoo lisäksi, että useat tekoälyä käyttävät raamattusovellukset tulkitsevat Raamattua yhdysvaltalaisin evankelikaalisin painotuksin (Kurlberg ym. 2026).

Sellaisen tutkimuksen määrä, joka tarkastelee uskontoon liittyviä vinoumia tekoälyn generoimissa teksteissä, eritoten ChatGPT:ssä, kasvaa nopeasti (ks. esim. Visek ym. 2025; Chua ym. 2025; Zhang ym. 2025; Hundt ym. 2025; Lozoya ym. 2023). Sen sijaan tekoälyjen generoimia

kuvia uskonnosta on tutkittu vasta vähän. Alfano kumppaneineen (2024) tarkastelee sitä, miten millaisia kuvia uskonnosta DALL-E -tekoäly generoi ja mitä kuvat kertovat eri uskontoperinteiden yhteiskunnallisesta asemasta. Abrar ja kumppanit (2025) puolestaan tutkii sekä tekstiä generoivia tekoälyjä että tekstiä kuvaksi muuntavien DALL-E:n ja Stable Diffusionin tuottamia kuvia uskonnosta. Tämän tutkimuksen mukaan kaikista ohjelmien tuottamista kuvista noin 23 prosentissa esiintyi vinoumia, jotka liittyivät muun muassa sukupuoleen, kansallisuuteen ja väkivaltaisuuteen. Kaikkein eniten vinoumia esiintyi islamia (74 prosenttia) ja juutalaisuutta (18 prosenttia) esittävien kuvien yhteydessä. Johtopäätöksissään Abrar ja kumppanit toteavat, että tekoälyt kantavat ennakkoluuloisia vinoumia, joilla on yhteiskunnallisia seurauksia: tekoälyt mitä todennäköisimmin vahvistavat stereotyyppisiä käsityksiä eri uskontoperinteistä ja lisäävät uskuntoon liittyvää syrjintää.

Tekoälyjumalanpalveluksen tausta ja toteutus

Paavalin seurakunnan seurakuntapastori Petja Kopperoinen ja oppilaitospastori Maikki Mulari vierailivat *European Christian Internet Conference* (ECIC) -tapahtumassa Genevessä syyskuussa 2024 ja kuuluivat siellä esitelmän Saksan kirkkopäivillä Fürthissa kesällä 2023 järjestetystä tekoälyjumalanpalveluksesta (ks. myös Simmerlein 2025). Kotimatalla he pohtivat matkan antia ja päättivät ehdottaa Paavalin seurakunnan kirkkoherralle Kari Kanalalle vastaavan tekoälyjumalanpalveluksen järjestämistä Paavalin kirkossa. Kanala, sanojensa mukaan aluksi vastentahtoisena, päätti, että tilaisuus voitaisiin järjestää. Hän varmisti asian myös Helsingin piispalta Teemu Laajasalolta.¹

Päävastuun tekoälyjumalanpalveluksen toteutuksesta kanssa otti Petja Kopperoinen, joka käytti prosessissa kuutta eri generatiivista tekoälysovellusta. Open AI:n ChatGPT-4o-sovellusta käytettiin tekstien luomiseen (lukuun ottamatta Raamatun tekstejä), Sunoa käytettiin säveltämiseen ja Synthesialla toteutettiin Kanalaa, Mularia ja Kopperoista esittävät avatarhahmot. Akoolia käyttäen Kopperoinen loi tekoäly-Kekkoson ja Kylli-tädin, jotka lukivat jumalanpalveluksessa päivän tekstit. Kuvien ja videoiden toteuttamisessa käytettiin myös Kling 1.6 SD:tä sekä Imagine V2:ta.²

Kun osallistujat saapuivat kirkkosaliin, se oli sinisävyisen hämärä. Kirkon keskikäytävän katkaisi suuri miksauspöytä, jonka takana tekninen henkilökunta ja Kopperoinen huolehtivat jumalanpalveluksen toteutuksesta (Kuva 1).

¹ Mularin, Kopperoisen ja Kanalan yhteishaastattelu Paavalin seurakunnan kirkkoherranvirastossa 20.2.2025.

² Käytetyt generatiiviset tekoälypalvelut listattiin jumalanpalveluksen ”lopputeksteissä”.

Kuva 1: Paavalin seurakunnan kirkkosali tekoälyjumalanpalveluksen aikana.

Altarin edessä oli suuri valkokangas, jolle heijastetut, tekoälyllä tuotetut videoavatarit vastasivat ennen jumalanpalveluksen alkamista tekoälyä ja uskontoa koskeviin kysymyksiin, kuten: "Voiko tekoäly olla Jumalan luomistyön tulosta?", "Voiko tekoäly tunnustaa uskoa?", "Voiko kuolleen henkilön ääntä tai kuvaa käyttää?", "Voiko tekoäly tarjota kristillisen synninpäästön?" ja "Voiko tekoäly antaa kristillisen siunauksen?"

Itse jumalanpalvelus noudatteli sanajumalanpalveluksen joustavaa kaavaa. Kaikki jumalanpalveluksen osat oli tuotettu generatiivisilla tekoälyillä lukuun ottamatta synninpäästöä ja Herran siunausta, jotka kirkkoherra Kari Kanala luki saarnatuolista. Synninpäästön ja Herran siunauksen aikana valkokankaalle heijastettiin ChatGPT:llä tuotetut selitykset siitä, miksi näihin osuukseen tarvittiin pappi.³

Lukuun ottamatta kahta virttä, jotka seurakunta lauloi urkujen säestämänä, kaikki laulut olivat tekoälyllä tuotettuja ja toteutettu musiikkivideoiden tapaan valkokankaalle heijastettuina. Laulujen sanat oli tekstitetty videon alareunaan. Vanhan testamentin tekstiksi oli valittu syntiinlankeemuskertomus (1. Moos. 3: 1–7) ja päivän evankeliumi (Matt. 4: 1–11) käsitteli Jeesuksen kiusauksia erämaassa. Sitä seurannut saarna oli toteutettu videona, jossa Saatana ja Jeesus kävivät vuoropuhelua.

³ Tarjotut selitykset olivat melko ylimalkaisia ja lähinnä noudattelivat katolista sakramenttikäsitystä.

Jumalanpalvelus päättyi teksteihin, jossa kerrottiin toteutuksessa käytetyt tekoälysovellukset sekä listattiin toteutuksen vaatima energia- ja vesimäärä. Viimeiseksi osallistujat saivat lähettämissanat muodossa: ”Lähtekää rauhassa. Olkaa rohkeat, pitäkää totuudesta kiinni. Kunnioitakaa kaikkia ihmisiä. Rakastakaa ja palvelkaa Herraa, Pyhän Hengen – ei tekoälyn, [sic] voimassa iloiten.”

Stereotyyppiat tekoälyjumalanpalveluksen kuvastossa

Tämän katsauksen havainnot tekoälyjumalanpalveluksen videoissa käytetyn kuvaston stereotyyppisyydestä ovat alustavia ja ne on tehty neljästä tekoälyjumalanpalveluksessa esitetystä videosta. Tarkastellut videot ovat vastausmusiikkivideo syntiinlankeemuskertomukseen, tekoälyn tuottama videoversio psalmista 91, saarna sekä loppusoiitto, joka jatkaa päivän evankeliumin teemassa Jeesuksen kiusauksista.

Videoiden kuvasto on tuttua mainonnasta ja populaarikulttuurista. Joukossa on tietokonepeleistä, sarjakuvista ja animaatioista, myös japanilaisesta animesta tuttua tyyliä, vaikka enimmäkseen kuvat tavoittelevat realistisuutta. Toimintaelokuvista tutut asetelmat, kohtaukset ja ilmeet ovat nekin tavallisia. Sukupuoli esitetään binäärisenä. Naiset ovat enimmäkseen valkoisia, nuoria ja kauniita, miehet valkoisia, nuoria ja komeita. Lähikuvissa silmät ovat suuria, vihreitä tai sinisiä, ripset pitkiä ja suut kosteita ja avonaisia, vaatteet siistejä ja konservatiivisia (varsinkin miehillä) tai seksuaalisesti eksplisiittisiä (varsinkin naisilla). Silmiinpistävimät stereotyyppiset piirteet koskevat sukupuolta ja seksuaalisuutta, rotua, sekä uskontoa varsinkin hyvän ja pahan kontekstissa.

Videoissa on runsaasti viittauksia epämääräisesti aasialaisiin vaikutteisiin. Maisemissa esiintyy aasialaista sävyä kautta linjan, niin vuorissa, kukissa kuin puissakin. Joissakin kohtauksissa esiintyy aasialaiselta näyttäviä mies- tai naishahmoja, jotka on kaikki puettu stereotyyppisesti aasialaistyyliin, tummiin ja murretun sävyisiin, puuvillaisiin kaapuihin tai paitoihin ja housuihin. Analysoiduista videoista tällaisia kuvia esiintyy sekä psalmivideossa että loppumusiikkivideossa. Tämäntyyppinen kuvasto viittaa siihen, että tekoälyjen koulutusdatassa on myös aasialaista populaarikulttuuria edustavia mediasisältöjä. Teema ansaitsee erillisen tarkastelun, joka jää tämän katsauksen ulkopuolelle. Tarkastelen aasialaisuutta vain loppumusiikkivideon osalta, sillä siinä aasialaisuutta toiseutetaan ja siihen liitetään kulttuurisesti stereotyyppisiä piirteitä.

Videoiden toistuva katselu ja lähiluku osoittavat, että joukossa on paljon tekoälyille tyyppisiä virheitä, kuten epämuodostuneita kasvoja, epämääräisiä ihmisjoukkoja sekä kolmijalkaisia tai -kätisiä ihmisiä ja enkeleitä. Nämä virheet eivät nopealla kertakatselulla kirkon valkokankaalta erottuneet, enkä käsittele niitä tässä tekstissä.

Kiiltokuva-Jeesus ja mainosenkelit silkkialusvaatteissa ovat ”hyviä”

Tekoälyjen generoima musiikkivideo Psalmiin 91⁴ noudattelee pääosin psalmin sanoja, mutta ei täysin. Video kuvittaa jumalan hyvyttä eri tavoin, maisemakuvat ovat metsistä ja utuisista vuorista, kuvissa on kukkivia pensaita, suuria puita, vihreää ja valoa. Yleiskuvat keskittyvät maisemiin, yhtä lailla metsäisiin polkuihin kuin avariin, aasialaistyylyisiin vuoristomaisemiin, joissa kulkevat ihmishahmot on kuvattu pääosin takaa päin.

Videossa enkeleillä on suuri rooli ja kaikki enkelit ovat valkoisia naisia, nuoria aikuisia. Enkeleillä on yö- tai alusasuihin viittaava vaatetus ja runsaat, suuresta määrästä sulkia koostuvat siivet (ks. Kuva 2). Lähikuvassa enkelin hymyileviä, kevyesti ja tyylikkäästi ehostettuja kasvoja reunustavat trendikkäät, löyhät ja huolettomat kiharat. Silmät on suljettu ja valkoiset hampaat välkkyvät kiiltävän punaisten huulien raosta.

⁴ 1Se, joka asuu Korkeimman suojassa
ja yöpyy Kaikkivaltiaan varjossa,
2sanoo näin:
»Sinä, Herra, olet linnani ja turvapaikkani.
Jumalani, sinuun minä turvaan.»
3Herra pelastaa sinut linnustajan ansasta
ja pahan sanan vallasta.
4Hän levittää siipensä yllesi,
ja sinä olet turvassa niiden alla.
Hänen uskollisuutensa on sinulle muuri ja kilpi.
5Et pelkää yön kauhuja
etkä päivällä lentävää nuolta,
6et ruttoa, joka liikkuu pimeässä,
et tautia, joka riehuu keskellä päivää.
7Vaikka viereltäsi kaatuisi tuhat miestä
ja ympäriltäsi kymmenentuhatta,
sinä säästyt.
8Saat omin silmin nähdä,
miten kosto kohtaa jumalattomia.
9Sinun turvanasi on Herra,
sinun kotisi on Korkeimman suojassa.
10Onnettomuus ei sinuun iske,
mikään vitsaus ei uhkaa sinun majaasi.
11Hän antaa enkeleilleen käskyn
varjella sinua, missä ikinä kuljet,
12ja he kantavat sinua käsillään,
ettet loukkaa jalkaasi kiveen.

Kuva 2: Kuvakaappaus tekoälyn tuottamasta videosta

Laajassa puolikuvassa kolmevitonen parrakas mies kävelee kohti katsojaa enkeli molemmin puolin (Kuva 3).

Kuva 3: Kuvakaappaus tekoälyn tuottamasta videosta

Mies on pukeutunut valkoiseen kauluspaitaan ja harmaisiin suoriin housuihin melko arkisesti, kun taas enkeliniaisilla on kalliin näköiset ihonmyötäiset puvut, joista varsinkin toinen muistuttaa laadukasta silkistä yö- tai alusasua. Enkelihahmot vaikuttavat selkeästi keskellä kävelevää mieshahmoa nuoremmilta. Naishahmot, jotka tässä videossa ovat pääsääntöisesti enkeleitä, on siis seksualisoitu ja asemoitu suhteessa mieshahmoon tavoilla, jotka on todennettu sukupuolen

representaatioita populaarikulttuurissa käsittelevässä tutkimuksessa moneen kertaan (ks. esim. Nikunen ym. 2011). Mieshahmo kuvassa on hallitseva ja naispuoliset enkelit statisteja. Kuvasta itse asiassa syntyy ristiriitainen vaikutelma, koska kulttuurisesti enkeli on suojelija, mutta kuvassa enkelit vaikuttavat pikemminkin olevan mieshahmolle alisteisia. Asetelma muistuttaa *Big Love* -televisiosarjan ja *Three Wives, One Husband* -dokumentin markkinointikuvia, joissa mormoniperheen patriarkka poseeraa omistavasti hymyilevien vaimojensa keskellä⁵.

Saarnavideossa käyvät vuoropuhelua Saatana ja Jeesus. Vuoropuhelun taustakuvana levittäytyvät aavikon oranssit hiekkadyynit, jonka päälle projisoidaan vuoroin Saatanan, vuoroin Jeesuksen hahmo. Saatanaa käsittelen tuonnempana, tässä mainitsen vain Jeesuksen, joka tekoälyillä tuotettuna hahmona on kiiltokuvamaisen stereotyyppinen valkoinen, kiharatukkainen, parrakas ja stereotyyppisen hyvännäköinen (Kuva 4). Jeesus-hahmon ääni on lempeä ja tumma, mutta ei liian matala. Tämänkaltainen Jeesus on tuttu populaarikulttuurista, mutta myös pyhäkoulukuvista (ks. Kuva 5).

Kuva 4: Tekoälyn tuottama Jeesus

⁵ Ks. esim. [Three Wives, One Husband review: it's pretty much one long OMG WTF | Television | The Guardian](#) (luettu 5.2.2026) tai [Big Love: 15 years on, Chloë Sevigny polygamy drama has yet to receive the acclaim it deserves | Culture | The Guardian](#) (luettu 5.2.2026).

Kuva 5: Esimerkki Googlen tuloksesta haulle "Jeesus pyhäkoulukuva".

Synti ja naisen seksuaalisuus liittyvät yhteen

Naisen seksualisointi on keskeistä vastausmusiikkivideossa Vanhan testamentin tekstiin. Tekstiksi oli valittu Syntiinlankeemuskertomus (1. Moos. 3: 1–7), jonka luki UKK:n eli presidentti Urho Kaleva Kekkonen avatar virtuaalisesta puhujanpöytästä, jonka tekoälyt generoivat osaksi videoprojisointia.

Käärme oli kavalin kaikista eläimistä, jotka Herra Jumala oli luonut. Se sanoi naiselle: "Onko Jumala todella sanonut: 'Te ette saa syödä mistään puutarhan puusta?'" Nainen vastasi käärmeelle: "Kyllä me saamme syödä puutarhan puiden hedelmiä. Vain siitä puusta, joka on keskellä paratiisia, Jumala on sanonut: 'Älkää syökö sen hedelmiä, älkää edes koskeko niihin, ettette kuolisi.'" Silloin käärme sanoi naiselle: "Ei, ette te kuole. Mutta Jumala tietää, että niin pian kuin te syötte siitä, teidän silmäne avautuvat ja teistä tulee Jumalan kaltaisia, niin että tiedätte kaiken, sekä hyvän että pahan." Nainen näki nyt, että puun hedelmät olivat hyviä syödä ja että se oli kaunis katsella ja houkutteleva, koska se antoi ymmärrystä. Hän otti siitä hedelmän ja söi ja antoi myös miehelleen, joka oli hänen kanssaan, ja mieskin söi. Silloin heidän silmänsä avautuivat, ja he huomasivat olevansa alasti. He sitoivat yhteen viikunanlehtiä ja kietoivat ne vyötärölleen.

Vastausmusiikkivideossa teemana oli "kielletty hedelmä", minkä vuoksi ei ole yllättävää, että kuvissa esiintyy monenlaisia, epämääräisesti milloin omenaa milloin persikkaa, appelsiinia, tomaattia tai näiden risteymää muistuttavia hedelmiä (ks. Kuva 6). Tässä videossa synti on naisten aluetta, joskin syyllisyyttä käsittelevässä osuudessa esiintyy myös mieshahmoja joko yhdessä naisen kanssa tai toisen miehen kanssa kasvokkain.

Kuva 6: Kuvakaappaus vastausmusiikkivideosta, teemana "kielletty hedelmä".

Syntiinlankeemuskertomus on kutsunut tekoälyjä tuottamaan myös kuvia käärmeistä. Käärmeiden esiintyminen videossa ei tietenkään ole yllättävää ottaen huomioon käärmeen keskeisyyden itse syntiinlankeemuskertomuksessa ja sen kulttuurisen merkityksen synnin, syyllisyyden ja kiusausten kuvittamisessa.

Vihjailevan pehmopornon sävyt ovat selvät, kun käärme tulee kuviin säkeen "Hänen kädellään se liukui, niin lumoavaa" myötä. Seuraavassa kuvassa käärmeen (anatomisesti eriskummallinen) pää lipuu kohti huolellisesti ehostetun naisen suuta (Kuva 7).

Kuva 7: Kuvakaappaus vastausmusiikkivideosta, joka käsittelee syntiinlankeemuskertomusta.

Videon miehet ovat valkoisia, komeita nuoria aikuisia pukeutuneena siisteihin suoriin housuihin ja kauluspaitoihin tai pukuun. Naisten asut ovat epämuodollisempia, hihattomia ja avokaulaisia. Useimmissa kuvissa vaatedusta kuitenkin näkyy vain vähän, sillä video keskittyy kasvólähikuviin. Naisten kasvot ovat huolellisesti ja voimakkaasti ehostettuja, pitkät hiukset laineilla. Suu on korostetussa roolissa, hedelmää haukkaavana tai muuten vain herkullisesti avoimena (Kuva 8).

Kuva 8: Kuvakaappaus tekoälyn tuottamasta videosta.

Häiritsevimmät kuvat tässä videossa esittävät maksimissaan esikouluikäistä lasta, suurisilmäistä, pitkäripsisistä, stereotyyppisen suloista valkoista tyttöä, joka pitelee suunsa edessä osittain syötyä hedelmää ja esiteini-ikäistä tyttöä, joka pyöräyttää hedelmän avoimeen suuhunsa (Kuva 9). Samaan aikaan taustalla pyörivän musiikin tekstitetyjen sanoitusten kanssa (Kielletty hedelmä, maistoin sen kerran / Se oli kielletty, mut silti valitsin sen) kuvien vaikutelma on lasta seksualisoiva, ikään kuin ilmauksella ”kielletty hedelmä” viitattaisiinkin lapseen.

Noin vuosi tekoälyjumalanpalveluksen jälkeen, kevättalvella 2026 uutiset kertovat Elon Muskin omistaman sosiaalisen median alustan X:n (ent. Twitter) päivitysten tulvivan Muskin yritysten kehittämällä Grok-tekoälyllä tuotettuja syväväärennöksiä kuvista, joissa kuvataan todellisia lapsia ja naisia alastomina (ks. esim. Silverman 2026). Tämä ei ole yllättävää, kun ottaa huomioon, että generatiivista tekoälyä koulutetaan muun muassa internetistä raavitulla kuva-aineistolla, joka voi sisältää paitsi seksiin viittaavaa markkinointikuvastoa myös erilaista pornografista aineistoa.

Kuva 9: Kuvakaappaus tekoälyn tuottamasta videosta.

Tummat hahmot aavikolla ja aasialaisissa temppeleissä ovat ”pahoja”

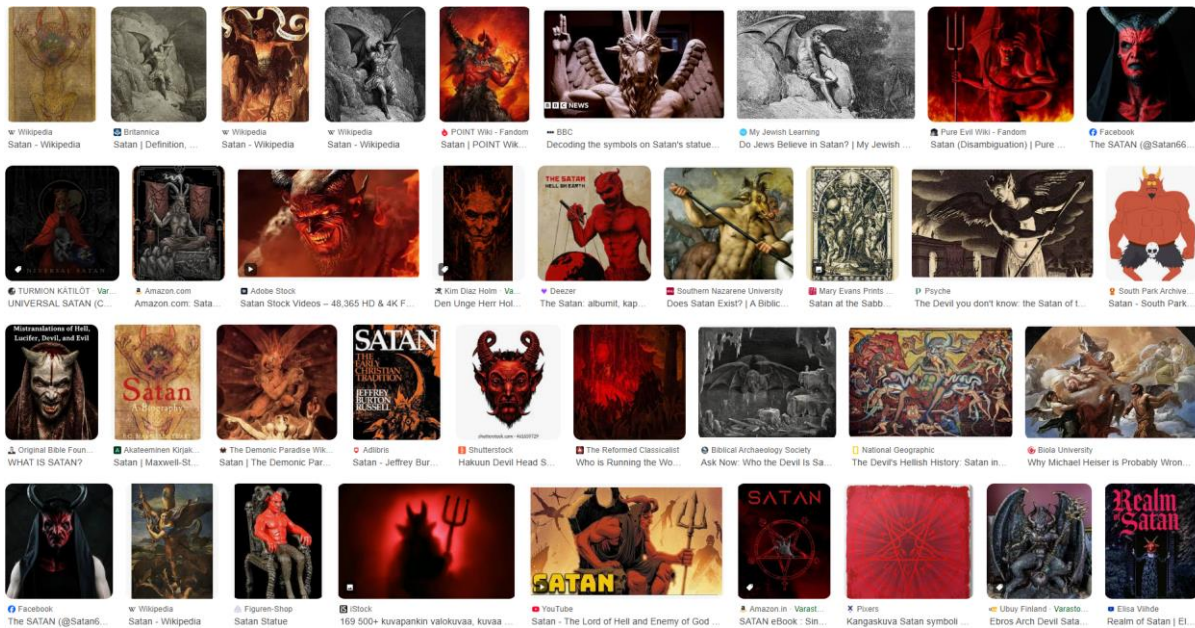
Loppumusiikkivideossa ollaan jälleen aavikolla ja Jeesuksen kiusausten tunnelmissa: ”Paholainen hymyillen sanoo: ’Miksi nälässä vaellat yksin näin. Valtaan rikkauksiin sinut johdatan. Jos nöyrryt polvillenssi [sic] mun eteeni päin’”, kuuluvat laulun sanat. Kuviin ilmestyy populaarikulttuurista tuttuja ”pahiksia”: tummaihoisia, tuimailmeisiä roistohahmoja. (Kuva 10) Jos hyvyys, suoja ja pelastus ovat tekoälyjen ”mielikuvituksessa” valkoista, kaunista, raikasta ja valoisaa, synti ja kiusaukset seksuaalista ja femininisoitua, ovat pahuus, ahneus ja vallanhalu tummasävyisiä, maskuliinisia ja uhkaavia.

Kuva 10: Kuvakaappaus loppumusiikkivideosta.

Nämä hahmot istuvat hyvin kulttuuriseen paholaiskuvastoon, josta tekoälyjen data tietysti on ammennettukin (Kuva 11).

Taira: Yhteiskunnan ongelmatapauksista moniongelmaisiin poikkeusyksilöihin

Kuva 11: Esimerkki Googlen tuloksesta haulle "Satan".

Kun laulun sanoissa "Temppelin torniin pahuus vie", kuvissa esiintyy etelä- kaakkoisaasialaisia hindutemppeleitä muistuttavia rakennuksia (Kuva 12), joiden edessä seisoo uhkaavia demonisia (aasialaisen oloisia) hahmoja (Kuva 13).

Kuva 12: Temppeilirakennus

Kuva 13: Kuvakaappaus demonisista hahmoista tempppelin edustalla.

Saarnavideon Saatana-hahmo on hänkin tummakulmainen ja tuima. Hän on pukeutunut sakettiin, joka vie ajatukset Kreivi Draculan, Sherlock Holmesin ja Jekyll & Hyden lukuisiin representaatioihin. Saatana-hahmon puhetapa on hiukan honottava ja sen puhumasta suomesta kuultaa aavistuksenomainen aksentti. Ääni on kireä ja melko korkea.

Kuva 14: Saarnavideon Saatana-hahmo

Tekoälyt stereotyyppioita terävöittämissä

David Morgan (2011) kirjoittaa siitä, kuinka kulttuuristen kuvien jatkuva toistuminen pienin variaatioin tuottaa vahvempaa tunnistamista. Samat tunnistettavat kasvat tai olemus hahmotuvat läpi kunkin yksittäisen kuvan erityisten piirteiden. Nykyisessä maantieteelliset rajat ylittävissä mediaympäristössä kiertävät sisällöt muodostavat monen tasoisia kuvallisia kaavoja tai eideettisiä olemuksellisia skeemoja, jotka ovat iskostuneet ihmisten isoavokuoren pinnalle "muistikonteksteiksi".

Generatiiviset tekoälyt oppivat datasta, joka on tulvillaan näitä skeemoja. Jos viimeksi kuluneen noin viidenkymmenen vuoden aikana populaarikulttuurin kuvasto niin elokuvissa, videopeleissä ja televisiosarjoissa on monimuotoistunut ja ajoittain jopa pyrkii tarkoituksellisesti

rikkomaan stereotyyppisiä käsityksiä sukupuolesta, rodusta, uskonnosta ja kulttuurista suhteessa hyvän ja pahan määrittelyyn, näyttävät generatiivisten tekoälyjen tuottamat sisällöt kuitenkin palauttavan kulttuurisen kuvaston vuosikymmenten taakse. Näissä kulttuurisissa sisällöissä stereotyyppiat terävöityvät, normalisoituvat ja vahvistuvat.

Tekoälyt ovatkin eräänlainen kulttuurinen tehosekoitin, joka irrottaa tiettyihin tarkoituksiin ja kulttuurisiin yhteyksiin syntyneen datan konteksteistaan, murskaa, soseuttaa, sekoittaa ja vatkaa ne massaksi, josta se todennäköisyysperiaatteella puristaa sisältöjä, joiden arvelee vastaa- van sitä käyttävän ihmisen antamiin kehoitteisiin. Koska lähtökohtana on todennäköisyys, on lopputuloksena kulttuurisesta näkökulmasta mahdollisimman pelkistetty, yksinkertaistava ja ilmeinen – eli stereotyyppinen – representaatio.

Tämä kontekstista irrottaminen (*decontextualisation*) (Friedman & Nissenbaum 1996) lienee ainakin yksi selitys alussa kuvaamalleni närkästykselle, jota opiskelijat kokivat kohdatessaan tekoälyjumalanpalveluksen videot luennollani. Generatiivisten tekoälyjen tuottama visuaalinen maailma oli heille ja myös tekoälyjumalanpalveluksessa kyselyyni vastanneille osallistujille kyllä tuttu. Se oli kuitenkin vieras suomalaisen, luterilaisen jumalanpalveluksen kontekstissa. Kyselylomakkeisiin vastanneet kuvasivat tekoälyjumalanpalveluksen sisältöä muun muassa sanoilla ”muovinen”, ”mainosmainen” ja ”jenkkimeininkiä”. Kuvaston he sanoivat muistuttavan Jehovan todistajien materiaaleista tuttua tyyliä ja musiikin ”yhdysvaltalaista ylistysmusiikkia”. Lisäksi he kertoivat tunteneensa itsensä esityksen katsojiksi tai elokuvayleisöksi pikemminkin kuin seurakunnaksi.

Tekoälyjen tuottamat videot toki sisälsivät kuvia, joista monet olivat häkellyttävänkin realistisia. Ne oli kuitenkin irrotettu kontekstistaan ja istutettu uudelleen yhteyteen, johon ne eivät sopineet. Toisin sanoen kuvasto viittasi väärään ”eideettiseen skeemaan”. Ne aktivoivat ”muistikontekstin”, joka ei sopinut suomalaiseen luterilaiseen kirkkoon ja jumalanpalvelukseen.

Tekoälyjumalanpalveluksen materiaalien tuottama epämukavuus ja suuttumus johtunevat siis skeemaristiriidoista, jotka aiheutu tekoälyjen kontekstitehosekoittimen toimintalogiikoista. Skeemaristiriitaa näytti syntyvän ainakin kolmella tasolla: Ensinnäkin kuvasto johti ajatukset väärään kansalliseen kontekstiin, kun se koettiin ”amerikkalaiseksi”. Toiseksi kuvasto oli jumalanpalveluksessa eli uskonnollisessa tilassa yhteiskunnallisesti väärässä paikassa piirteinen, jotka ohjasivat ajatukset kaupalliseen ja populaarikulttuuriseen viitekehykseen. Kolmanneksi kuva- ja musiikkimaailma edusti vääränlaista uskonnollista kontekstia muistuttaessaan suomalaisen luterilaisen kirkon jumalanpalveluksen osallistujille ”amerikkalaista ylistysmusiikkia” tai Jehovan todistajien materiaaleista tuttua sävyä.

Vaikka kuvat onkin puserrettu kontekstitehosekoittimen tuottamasta massasta, ne silti vaikuttavat ihmiseen Morganin kuvaamalla perustavalla tavalla. Kontekstistaan irrotettu kuvasto ja epäloogiset narratiivit tuntuvat kuitenkin samaan aikaan kiusallisilta, hankalilta ja vaivaannuttavilta. Suuttumusta vahvistanee se, että aineisto on räikeän stereotyyppistä ja sellaisena vakavasti poliittisesti epäkorrektia. Epäilenkin, että jos kyseiset videot olisi tuotettu ja toteutettu kokonaan ihmisvoimin, ei niiden esittämistä jumalanpalveluksen osana olisi kukaan tullut edes harkinneeksi. Kenties siitakin syystä tekoälyjumalanpalveluksen toteuttajat ovat päättäneet toistaiseksi olla uusimatta kokeiluaan.

Kirjallisuus

Ajwad Abrar, Nafisa Tabassum Oeshy, Mohsinul Kabir & Sophia Ananiadou

2025 Religious Bias Landscape in Language and Text-to-Image Models: Analysis, Detection, and Debiasing Strategies. *AI & Society* (2025).

<https://doi.org/10.1007/s00146-025-02721-z>

Alfano, Mark, Ehsan Abedin, Ritsaart Reimann, Marinus Ferreira & Marc Cheong

2024 Now you See Me, Now You Don't: An Exploration of Religious Exnomination in DALL-E. *Ethics and Information Technology* 26, 27 (2024).

<https://doi.org/10.1007/s10676-024-09760-y>

Bacon, Henry

2015 *The Fascination of Film Violence*. London: Palgrave Macmillan UK.

https://doi.org/10.1057/9781137476449_3

Baker, Paul, Costas Gabrielatos, & Tony McEnery

2013 *Discourse Analysis and Media Attitudes: The Representation of Islam in the British Press*. Cambridge: Cambridge University Press.

Barry, Isobel & Elise Stephenson Elise

2025 The Gendered, Epistemic Injustices of Generative AI. *Australian Feminist Studies*, 40 (123): 1–21.

<https://doi.org/10.1080/08164649.2025.2480927>

Berg, Anton

2024 *Commercial image recognition representing religion*. [Väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/587616>

Berg, Anton & Katja Valaskivi

2023a Dataistunut uskonto: Kaupalliset kuvantunnistuspalvelut uskontoa ”tunnistamassa”. *Teologinen Aikakauskirja* 128 (2): 174–200.

Berg, Anton & Katja Valaskivi

2023b Representational Silence and Racial Biases in Commercial Image Recognition Services in the Context of Religion. – Simon Lindgren (toim.), *Handbook of Critical Studies of Artificial Intelligence*, 607–618. Edward Elgar.

Chua, Alton Y. K., Miaomiao Chen, Michelle Kan & Winifred Seoh

2025 Digital Prejudices: An Analysis of Gender, Racial and Religious Biases in Generative AI Chatbots. *Internet Research*: 1–27.

<https://doi.org/10.1108/INTR-10-2024-1536>

Friedman, Batya & Helen Nissenbaum

1996 Bias in Computer Systems. *ACM Transactions on Information Systems* 14 (3): 330–347.

Eide, Elisabeth, Risto Kunelius & Angela Phillips (toim.)

2008 *Transnational Media Events: The Mohammed Cartoons and the Imagined Clash of Civilizations*. Gothenburg: Nordicom.

Hundt, Andrew, Rumaisa Azeem, Masoumeh Mansouri & Martim Brandão

2025 LLM-Driven Robots Risk Enacting Discrimination, Violence, and Unlawful Actions. *International Journal of Social Robotics*, 17 (11): 2663–2711.

<https://doi.org/10.1007/s12369-025-01301-x>

Knott, Kim, Elisabeth Poole & Teemu Taira

2013 *Media Portrayals of Religion and the Secular Sacred: Representation and Change*. Farnham: Ashgate.

Kurlberg, Jonas, Zoltán Schwáb, Ximian Xu & Dan Washbrook

2026 *AI, Bible Apps and Theological Bias*. Bible Society, UK.

<https://bible-society.directus.app/assets/78e43738-4c27-4690-9546-f436eaf3abc7> (Luettu 5.2.2026)

Lemons, J. Stanley

1977 Black Stereotypes as Reflected in Popular Culture, 1880–1920. *American Quarterly* 29 (1): 102–116.

<https://doi.org/10.2307/2712263>

Lippmann, Walter

1922 *Public Opinion*. Transaction Publishers.

Lozoya, Daniel Cabrera, Simon D'Alfonso & Mike Conway

2023 Identifying Gender Bias in Generative Models for Mental Health Synthetic Data. *Proceedings IEEE International Conference on Healthcare Informatics Online*: 619–626.

<https://doi.org/10.1109/ICHI57859.2023.00109>

Martikainen, Tuomas, Tuula Sakaranaho & Marko Juntunen

2008 *Islam Suomessa. Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Helsinki: SKS.

Morgan, David

2008 *Keywords in Media, Religion and Culture*. London: Routledge.

Morgan, David

2011 Finding Fabiola: Visual Piety in Religious Life. – Gordon Lynch & Jolyon Mitchel with Anna Strathan (toim.) *Religion, Media and Culture: A Reader*, 171–181. Taylor & Francis Group.

Mueller, Jennifer C., Apryl Williams & Danielle Dirks

2018 Racism and Popular Culture: Representation, Resistance, and White Racial Fantasies. – Pinar Batur & Joe Feagin (toim.) *Handbook of the Sociology of Racial and Ethnic Relations*. Springer.

https://doi.org/10.1007/978-3-319-76757-4_5

Nikunen, Kaarina, Susanna Paasonen & Laura Saarenmaa

2011 *Jokapäiväinen pornomme*. Tampere: Vastapaino.

Simmerlein, Jonas

2025 Sacred Meets Synthetic: A Multi-Method Study on the First AI Church Service. *Review of Religious Research* 67 (1): 126–145.

<https://doi.org/10.1177/0034673X241282962>

Sjö, Sofia

2023 Naiseus, messiasmyytti ja Raamattu tieteiselokuvien ja -televisiosarjojen maailmoissa. – Susanna Asikainen & Marika Pulkkinen (toim.) *Raamattu ja populaarikulttuuri*: 211–234. Suomen Eksegeettisen Seuran Julkaisuja 124. Helsinki: Suomen Eksegeettinen seura.

<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20231204150894>

UNOCT

2022 Research Launch on Examining the Intersection between Gaming and Violent Extremism. The United Nations Office of Counter-Terrorism (UNOCT).

<https://www.un.org/counterterrorism/en/events/research-launch-examining-intersection-between-gaming-and-violent-extremism> (Luettu 8.1.2026)

Vicsek, Lilla, Mike Zajko, Anna Vancsó, Judit Takacs & Szabolcs Annus

2025 Cross-cultural Challenges in Generative AI: Addressing Homophobia in Diverse Sociocultural Contexts. *Big Data & Society* 12.

<https://doi.org/10.1177/20539517251396069>

Wevers, Rosa

2016 “Kodak Shirley is the Norm”: On Racism and Photography. *Junctions: Graduate Journal of the Humanities* 1 (1): 63–72.

Zhang, Jing, Wenlong Song & Yang Liu

2025 Cognitive Bias in Generative AI Influences Religious Education. *Scientific Reports* 15(1): Article 15720.

<https://doi.org/10.1038/s41598-025-99121-6>

Zhang, Maggie

2015 Google Photos Tags Two African-Americans As Gorillas Through Facial Recognition Software. *Forbes* 1.7.2015.

<https://www.forbes.com/sites/mzhang/2015/07/01/google-photos-tags-two-african-americans-as-gorillas-through-facial-recognition-software/> (Luettu 5.2.2026)

Katja Valaskivi on uskonnon- ja mediatutkimuksen professori Helsingin yliopistossa.